

УДК 821.111(73)-3.09

Олена НАГАЧЕВСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ТА ПРОБЛЕМАТИКИ РОМАНУ ДЖОЙС КЕРОЛ ОУТС «ШИКАРНІ ЛЮДИ» (1968)

У статті досліджуються особливості поетики роману американської письменниці Джойс Керол Оутс «Шикарні люди», аналізується наративна тканина, проблематика твору, виділяються основні теми та мотиви.

Ключові слова: я-наратив, ретроспектива, дієгетичний наратор, наратор, проблеми відчуженості та самотності, духовної спраги (голоду), боротьби духу й плоті, злочину і кари.

Ім'я Джойс Керол Оутс досить добре відоме читачам, адже письменниця щорічно нагадує про себе новими романами, збірками оповідань або віршів, п'єсами, критичними статтями та есе. Джойс Керол Оутс стверджує, що її творчість міцно пов'язана з моральними та соціальними умовами її покоління. Оутс досліджує життя «її покоління» в більше, ніж 50 романах, повістях і 28 збірках оповідань, драмах, збірках віршів, есе та літературно-критичних статтях.

За кордоном нараховується велика кількість монографії та статей, присвячених творчості письменниці. Вивченням творчих здобутків Джойс Керол Оутс займалися такі відомі критики та літературознавці, як А. Кейзін, У. Салліван, Г. Джонсон, Джоанн Крейтон, Франсін Лерканже, Мері Кетрін Грант, Ф.Р. Каннінгем, Кетрін Бастіан, Еллен Г. Фрідман, Бренда Дейлі, Бонні Ціммерман, Зігрід Майер, Марта Хенском, Лі Мілаццо, Ілейн Шоуолтер, Лінда М. Вагнер, Ненсі Енн Уотанаб та інші. Американська критика відмічає своєрідність прози Оутс, плідність її пошуків у виробленні художніх прийомів написання новел і романів.

В Україні, а також на території колишнього СРСР, незважаючи на постійно зростаючий інтерес читачів і спеціалістів до творчості Джойс Керол Оутс та неодноразові звертання літературознавців до окремих романів і оповідань письменниці (А. Анастас'єв, А. Мулярчик, Н. Нартиєв, Д. Жуков, М. Мендельсон, О. Зверев, Т. Денисова), її творчість залишається недостатньо дослідженою. Найгрунтовніші дослідження прози Оутс зроблені Т. Н. Денисовою. У роботах названих дослідників літератури, присвячених Оутс, йдеться про окремі твори письменниці або її творчість

інтерпретується в якомусь певному ключі. Але роман «Шикарні люди» (1968) залишився поза пильною увагою науковців. Необхідність цілісного дослідження творчості письменниці крізь призму поетики та проблематики її романів, систематики художніх образів та характерів зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Мета нашої наукової розвідки – визначити та дослідити особливості поетики та проблематики роману «Шикарні люди», що допоможе вивчити світ Джойс Керол Оутс як своєрідну художню реальність – по-своєму унікальну, багатогранну, самотуню.

Оутс цікавить суперечливість проявів людської природи в сучасному суспільстві. У простій і непомітній людині вона може розпізнати щось яскраве та значне, а в успішній особистості вона здатна побачити посередність та вульгарність. «Мені здається, що є так багато людей, які не можуть нічого особливого розповісти про себе. Але тим не менше вони страждають, мають сумніви, кохають, виказують великодушність, їх потрібно обезсмертити в мистецтві або зрештою розкрити їхню душу» [4, с. 31]. Результатом такого дослідження таємниць людської душі став роман «Шикарні люди» (1968).

У цьому романі Оутс поєднує риси сатиричного роману, жорстокої мелодрами (адюльтер, сцени скандалів, фатальний постріл), своєрідного роману виховання, у якому розповідається про «руйнування дитинства», про те, як рано подорослішав хлопчик, якому відкриваються «приголомшливі істини» людського існування. Крім того, письменниця дає своєрідний іронічний погляд на проблеми досягнення «американської мрії», свободи вибору, духовної спраги в суспільстві.

Роман «Шикарні люди» – розповідь, побудована у вигляді щоденника сина головної героїні, Ричарда Еверетта про вбивство своєї матері. Вперше Джойс Керол Оутс використовує оповідь від першої особи («я»-наротив). Ведення оповіді від першої особи в цьому романі, яке триває у наступних романах «Полум'я: сповідь дівчини з банди», «Ми були Малвейнами» і повісті «Зомбі», не випадкове. Перед читачем – активна особистісна свідомість, яка не тільки сприймає світ, але також виявляє у цьому сприйнятті свою потаємну сутність, дозволяє автору реалізувати інтерес до прихованого «я» людини, заглибитися в психологічні дослідження. Форма «я»-наротиву уможливило експеримент, літературну гру з

численними масками персонажа, створенням кількох рівнів прочитання тексту.

Оутс писала: «Структура коментує зміст» [5, с. 23]. Структурною формою роману є лінійна автобіографічна оповідь, яка використовується як психологічний екскурс у свідомість героя. Розповідь постійно перебуває ретроспективами, за допомогою яких Оутс не тільки відстежує кульмінації родинних негараздів Евереттів, але й намагається передати своє сприйняття внутрішньополітичної обстановки та суспільної психології в країні 60–70-х років ХХ ст. Сповідальний характер розповіді обумовлює ті обставини, що життя героя проходить на тлі загальної руйнації духовних ідеалів і відтворюється авторкою у відносній ізоляції від основних подій і процесів тодішньої історії країни.

У рух оповіді вмонтовані експліцитні прояви наратора – його коментарі, та імпліцитна робота його свідомості – селективність щодо подій, які виокремлюються та вводяться в наратив із загального життєвого потоку. Таким чином формується об'ємний психологічний образ дієгетичного наратора, створюється напруження між свідомістю, що оповідає, і свідомістю, що оповідається. Відтворюється внутрішня трансформація свідомості, що оповідає, її поступовий рух від образу Ричарда, яким він був, коли йому виповнилося одинадцять років, до того, яким він є у фіналі оповіді – вісімнадцятилітнім. Такій репрезентації різних образів «я» Ричарда Еверетта відповідає розподіл наративного потоку на три частини, які відбивають не лише часові періоди життя героя, але і його різні душевні стани.

У романі «Шикарні люди» Ричард Еверетт представлений як власне автобіографічний наратор (за термінологією наратології Женетта), «я», що оповідається, як головний герой. Ричард розпочинає свою оповідь з того моменту, коли йому було одинадцять років. В цьому проміжку часу «я» розвивається. «Я», що оповідає, відрізняється від «я», що оповідається. Але цей розрив перебільшується самим наратором, який намагається відійти від власної наївності, коли йому було одинадцять. Характерна ознака структури наратив першої частини – неоднорідність часового простору: лінійний перебіг наратива переривається вставними частинами-спогадами героя.

Автобіографічному нараторові характерна тенденція до певної стилізації свого попереднього «я» [3, с. 49]. Ця стилізація

виявляється не в прикрашанні тодішньої поведінки, а навпаки, у змалюванні її у занадто темних відтінках. Цю логіку самоприниження пояснює наратор своєму адресатові у довгих монологіях. Наратор веде постійний діалогізований монолог. Він постійно звертається до наратора, щоб залучити їх до переживань через внутрішній монолог: «Уявіть, як я сиджу, одинадцятирічний хлопчик, перенапружений і одночасно навдивовижу спокійний, навіть занадто спокійний, і тоді ви збагнете одну з нерозкритих таємниць життя: те, яким чином це відбувається. Сповнені праведного гніву, ви вигукнете: як подібне можна дозволити! – і я вам відповім: навіть дуже просто!» [6, с. 239].

Твір містить окремі алюзії на роман Д. Селінджера «Ловець у житті». Обидва романи – сповіді юних аутсайдерів, які болісно осягають жорстокі закони життя і протестують проти обману та лицемірства дорослих. Збігаються також окремі реалії американської дійсності, відтворені в обох творах. Наприклад, наратори з неприхованою іронією змальовують привілейовані приватні школи, в яких навчаються герої-оповідачі. Але вчителі в «Шикарних людях» – набагато фальшивіші та бездушніші, а учні, нащадки середньої та вищої буржуазії, ще більш зіпсовані: один з них вже у тринадцять років став безнадійним алкоголіком, інші палять сигарети з марихуаною, переписати домашнє завдання дають тільки за гроші.

Але ця подібність між романами Д. Селінджера та Дж. К. Оутс – лише зовнішня, як і між їхніми протагоністами. На відміну від егоцентричного та інфантильного Холдена Колфілда, герой-оповідач «Шикарних людей» не зупиняється на максимальному запереченні існуючого життєвого устрою. Оутсівський Ричард Еверетт – закомплексований тишко та самоїд, «обскубаний ангел», який страждає від духовної самотності та байдужості батьків, чий шлюб давно перетворився на обопільні тортури. Крім того, він – «ненадійний оповідач»: у фіналі роману важко зрозуміти, чи дійсно Ричард застрелив матір, яка збиралася залишити родину заради чергового коханця, із снайперської гвинтівки, чи це вбивство – витвір його хворобливої уяви.

У плані літературному герой Оутс виявляє більшу майстерність, ніж герой Селінджера. Композиція роману нагадує «матрьошку», присутня літературна рефлексія, яка пронизує всю оповідь, плутана манера викладу – з постійними відступами від

фабули та «репліками в бік» – дозволяють висловити припущення, що Ричард Еверетт взяв багато від набоківських безумців: героїв-оповідачів «Спостерігача», «Відчаю», «Лоліти», «Блідого вогню». Припущення є слухним з огляду на те, що Джойс Керол Оутс ґрунтовно досліджувала творчість В. Набокова.

Подібно до Германа Карловича з «Відчаю», Ричард Еверетт – не тільки письменник-початківець, одержимий бажанням творити, а й вигнанець та невдаха, який зазнав поразки в житті і намагається взяти реванш у літературі. В цьому криється причина плутаної, іноді гарячкової манери оповіді, напружених роздумів про техніку письменницької майстерності, про літературні прийоми, тяжкі пошуки потрібної фрази. «Я не можу почати історію з простого викладу: «Одного січневого ранку жовтий ‘кадилак’ підрулив до тротуару». Як не можу її розпочати і так: «він був єдиною дитиною в родині». До речі, обива ці твердження не позбавлені сенсу, тільки розповідати про себе від третьої особи я не вмю. Не можу я розпочати свою розповідь і так: «Елвуд Еверетт і Наташа Романова зустрілися і одружилися, коли йому виповнилося двадцять два, а їй дев’ятнадцять років». (Це мої батьки! Не відразу підніметься рука відстукати їхні імена на машинці). І я не можу розпочати свою розповідь соковитою фразою: «Раптом дверцята стінної шафи відкрилися, і я побачив його, оголеного, просто перед собою. Він дивився на мене, а я на нього. (Все це ще відбудеться, але потім; поки що я не бажаю про це згадувати)» [6, с. 6–7]. Ці пошуки Ричарда подібні до того, як Герман Карлович перебирає варіанти початку третьої частини.

Про набоківську школу говорять різноманітні вставні тексти. Матері героя-оповідача, письменниці-авангардистці Наташі Романовій, Оутс «дарує» своє оповідання «Розбещувачі», опубліковане у «Quarterly Review of Literature». Текст цього оповідання наводиться курсивом в другій частині роману [6, с. 158–176]. Інше оповідання героїні, «Снайпер», яке Річард знаходить у її нотатникові, стає для нього керівництвом до дії: зневірений герой купує снайперську гвинтівку і, полякавши трохи мешканців фешенебельного містечка Фернвуд, здійснює матеревбивство. Схожий прийом дзеркальних відображень знаходимо у В. Набокова в романі «Камера обскура», на початку якого герой дивиться фільм, який пророкує його власну долю [2].

Письменниця вводить до текст інший текст «справжнього» оповідання, написаного Надою Еверетт, для того, щоб оповідач розкрив свої думки перед читачами, щоб можна було простежити, як працювала його свідомість, як з'явилося розуміння вчинків Нади і розроблялися плани власних дій. Ричард викрадає з бібліотеки всі 16 примірників журналу з оповіданням матері та намагається проаналізувати текст. Він розписує і нумерує всі думки, які виникли під час прочитання витвору уяви «гламурної журналістки». Під першим номером – підозра, що в образі негра-розбещувача – Нада з її сентиментальністю. Далі Ричард висловлює здогад, що назва містить натяк на те, що розбещувач не один, що всі дорослі – розбещувачі, їхнє доросле життя частково присвячене розбещуванню. У третьому пункті свого аналізу Ричард пише про дивну схожість між собою та хлопчиком з оповідання, який розповідає про себе фрагментарно, спочатку йому ллячно відтворити те, що з ним трапилось. Дівчинка з оповідання розкриває все це поступово, але у фіналі спогади руйнують її спротив. Зрештою саме оповідання стає актом розбещення. Отже, автор, хитромудра Наташа Романова, сама стає надокучливою і безцеремонною розбещувачкою читачів. Далі Ричард доходить висновків, що символічно дитина – це він, а для Нади це оповідання – вираження почуття провини за те, що вона його часто кидає. Виступаючи в трьох особах, в образах трьох дорослих, Нада зізнається, що розбещує його, і усвідомлює свою провину.

На нашу думку, Дж. К. Оутс використовує ще один набоківський прийом, який письменник застосовує в «Дарі» та «Аді». У другій частині роману «Шикарні люди» п'ята глава містить критичні відгуки власне на роман «Шикарні люди». Письменниця вдало пародіює, відтворює стилістику та манеру різних критиків з журналу «Time», газет «New York Times Book Review» та «New Republic» – літературних нащадків набоківського Джона Рея [6, с. 131–132].

Як справжній митець, Оутс творчо засвоїла уроки великого майстра. Як автор «Шикарних людей» вона далека від епігонської імітації і цілком свідомо, знаючи *як і для чого*, використовує різні літературні прийоми, винайдені не нею.

В образі оповідача розкривається глибина проблеми *відчуженості та самотності людини* у сучасному суспільстві і в родині. З розповіді Ричарда видно, що хлопчик ріс в цілковитій

ізолюваності. Батьки не розуміли його, майже не спілкувалися з ним. Вони постійно сварилися, ревнували один одного, з'ясовували стосунки, забувши про його існування. Йому не було з ким порадитись, поділитися своїми сумнівами, біллю. «Нади вдома не було. Батька також. Нада була у когось на коктейлі, або у когось у ліжку, Батько пив, а, можливо, зовсім і не пив ... – хто відає? Я відчув, який я самотній в цьому будинку і який я самотній завжди і скрізь, коли я біжу вздовж провулку чи вештаюсь містом, чи знаходжуся в цьому будинку під захистом власного помешкання» [6, с. 238].

Письменниця створює своєрідний гострокритичний образ бездушної благополучної «одноповерхової Америки», уособленням якої є Фернвуд – місто щасливих ділків із затишними особняками, басейнами, підземними гаражами та ідеально підстриженими газонами, до аромату яких примішується «запах грошей, запах купюр». У позолоченій клітці цього раю нуворишів задихається не тільки Річард, але також його красуня мати – Нада, як він її називає, скорочено від російського «Наташа».

Оутс не тільки вдалося передати «із середини» свідомість слабкого та вразливого підлітка, але й показати в його відбитті особистість непересічної жінки, сповнену кричущих суперечностей. З одного боку, Нада – творча, натура, яка знаходиться у вічному пошукові, витончена інтелектуалка, яка має потяг до вільних звичаїв нью-йоркської богемі, з другого – типова парвеню, марнославна та егоїстична, зачарована розкошами та блиском «шикарної публіки». Наді вдалося вибитися в люди найбанальнішим способом, який застосовують тисячі користолюбних попелюшок, через шлюб з успішним бізнесменом.

Про подвійне життя Нади говорять фотокартки, які розглядає син. На них вона різна. Під час поховання Річард дізнається, що Наташа ніколи не була Наташею, її звали Ненсі Романюк. Вона народилася в штаті Нью-Йорк, в невеличкому містечку Північний Тонаванда. Потім вона втекла з дому. В листі героїня написала батькам про одруження з Елвудом, але батьки так і не отримали запрошення на весілля. За словами її матері, Ненсі зрештою стала «поганою дівчиною».

Постріли «снайпера» пробудили все місто. Вустами героїні Оутс висловлює свою оцінку світові розкоші: «Увесь наш світ, вся історія людства і є суцільні джунглі, чи купа сміття, чи кладовище,

перетворене на сміттєзвалище! [...] Хіба не так? Як росіяни відносилися до євреїв, як вони обійшлися самі з собою і що там відбувається зараз, сміттєзвалище і тільки» [6, с. 229]. В її монолозі звучить сарказм, визнання того, що і в їхньому «райському куточкові» панує зло й насильство. І вся «благодать» може скінчитися в будь-яку хвилину.

Головна героїня – ще більш трагічна постать, ніж Річард, оскільки нікого по-справжньому не кохає. Старих батьків вона забула, ніби тужний та сірий сон; до приземленого, завжди життєрадісного чоловіка, який «втягнув її з багна», вона ставиться з презирством; син, в якому вона бачила втілення своїх честолюбних мрій, виявляється прикрою перешкодою на шляху до абсолютної свободи. За допомогою однієї точки зору необ'єктивного «пристрасного» оповідача Оутс вдалося створити унікальний жіночий характер: загадковий, непрозорий, невичерпний, який одночасно здається знайомим кожному читачеві.

В романі розкривається проблема *співіснування та боротьби «духу та плоті»*. Хвороба духу відображається авторкою через хвороби тіла, фізичне каліцтво. У словах оповідача – натяк на те, що він іноді прикидається хворим, але здебільшого потреби прикидатися немає – тому що хворобливість – його природний стан. Набагато важче прикидатися здоровим, але й з цим він упорався.

Річард убиває матір, коли дізнається, що вона збирається залишити сім'ю заради нового коханця. Але навіть після вбивства головний герой не знаходить душевного спокою, не відчуває нового народження, про яке мріяв. Взамін цього він отримує душевну порожнечу, яку намагається заповнити безмежною кількістю їжі. Картини огидної обжерливості («вдаваного голоду») доводять ще раз, яким протиприродним є для людини насильство, а вбивство не є способом вирішення духовних чи соціальних проблем [6, с. 224].

В розмові з лікарем Сескетуном Річард висловлює свої думки щодо *проблеми «злочину й кари»*: «Ніхто ніколи не дає мені сказати, я хочу знати, що ... що немає нічого страшніше, ніж скоїти злочин і при цьому залишатися вільним! Немає нічого страшнішого, ніж бути злочинцем і не отримати покарання» [6, с. 248]. Герой, усвідомлює, що злочинець повинен бути покараний. Кара душевна – муки совісті – набагато жакливіші, ніж кара людська.

Останній розділ роману присвячений розповіді Річарда про своє життя після лікарні. Тихий хлопчик в окулярах перетворився на тихого юнака в окулярах. Але життя проходить повз героя. Він

самотній і нещасний, як і до вбивства. «Я рухався крізь роки у напівсні, я поглинав їжу уві сні, поглинав їжу під час прогулянки, тому що всередині утворилась дивна порожнеча, яку необхідно було чимось заповнювати. [...] І ось я доживаю останні хвилини мого довічного вироку бути вільним, а за вікном – що там? – граються якісь діти» [6, с. 248–249].

Метафорами *духовного голоду*, відсутності спілкування стали в романі описи сцен поглинання великої кількості їжі, ненажерливості. Оповідач перераховує соуси, пиріжки, овочі та фрукти, які збирається з'їсти.

Іронічно наратор розкриває релігійну тематику. Поширеною є думка, що через страждання людина знаходить Бога. У випадку з Ричардом подібний прогноз невірний. Герой розповідає, що Бог з'явився одного разу до нього в образі батька, який бив його по спині. «Ось вона – тасмиця того, хто плескає по спині, – він не плескає, він забиває до смерті» [6, с. 249].

Отже, основною художньою зацікавленістю письменниці є *особистість і суспільство*. Увага романістки прикута до проблем окремо взятої особистості, чия ідентичність формується під впливом оточення, зумовлюється сімейними, релігійними, філософськими, культурно-історичними чинниками. Експериментування зорієнтовано передусім на онтологічну проблематику і, зокрема, на природу індивідуального буття. Мораль, що продукує дисгармонійну людину, становить основний об'єкт пошукових вправ Оутс. Потрібно зазначити, що інтерес до глибин людських емоцій, переживань, психології поєднується в творчості Дж.К. Оутс із дослідженням гострих морально-етичних, соціальних проблем. За малопомітною зовнішністю людей вона розкриває складний внутрішній світ героїв, їхню чуттєвість, страждання й муки.

Дослідження поетики та проблематики романів Джойс Керол Оутс є перспективним, допоможе визначити місце Джойс Керол Оутс в літературі США і, ширше, в сучасному літературному процесі, виявити і узагальнити вплив суспільних та іманентних філософсько-естетичних факторів на проблематику і художню специфіку романної прози письменниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Классик без ретуши. Литературный мир о творчестве Владимира Набокова // Критические отзывы, эссе, пародии / [под ред. Н. Г. Мельникова]. – М. : Новое лит. обозрение, 1999. – 688 с.

2. Набоков В.В. Собрание сочинений русского периода в 5 томах. – СПб. : Симпозиум, 2006. – Т.3 : 1930–1934. Соглядатай. Подвиг. Камера обскура. Отчаяние. Рассказы. – 848 с.

3. Шмид В. Наратология. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

4. Bellamy J.D. The New Fiction. Interviews with Innovative American Writers. – Urbana, 1974. – 87 p.

5. Oates J.C. The Edge of Impossibility: Tragic Forms in Literature. – N.Y.: Vanguard, 1972. – 259 p.

6. Oates J.C. Expensive People. – N. Y.: Vanguard, 1968. – 308 p.

7. Oates J. C. The Eye. From 1930 – Something Thin From Nabokov // Detroit Free Press. – 1965. – November, 14. – P. 13–14.

8. Razia Iqbal, “Hard Talk Extra: Joyce Carol Oates,” interview, *BBC News*, 7 Sept 2007. – Режим доступа : (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/hardtalk/6983940.stm>, accessed on 28 November 2008).

Стаття надійшла до редакції 21.04.2011

Е.НАГАЧЕВСКАЯ

ОСОБЛИВОСТИ ПОЕТИКИ ТА ПРОБЛЕМАТИКИ РОМАНУ ДЖОЙС КЕРОЛ ОУТС “ШИКАРНІ ЛЮДИ” (1968)

В статті досліджуються особливості поезики роману американської письменниці Джойс Керол Оутс “Дорогостояща публіка”, аналізується наративна структура, проблематика произведення, виділяються основні теми і мотиви произведення.

Ключевые слова: “я”-наратив, ретроспектива, диєгетический нарататор, нарататор, проблеми отчуждения, одиночества, душевного голода, боротьби духа і плоти, преступлення і покарання.

О.NAGACHEVSKA

THE MAIN ISSUES AND POETICS PECULIARITIES OF JOYCE CAROL OATES’ NOVEL “EXPENSIVE PEOPLE” (1968)

The article deals with the main peculiarities of the poetics of the novel of American novelist Joyce Carol Oates “Expensive People”, the author analyses the narrative structure? Main issues of the book, researches its principal themes and motives.

Key words: “Ich”-narration, narrator, narratator, the problems of alienation, solitude, of soul hunger, of the struggle between soul and body, crime and punishment.